

Tieslietu ministrija

Projekts Nr.JUST/2010/KPEN/AG/1546 "Atjaunojošā taisnīguma aktuālas problēmas, risināšanas perspektīvas Eiropas Savienībā"

Konference „Mehānismi cietušo kompensācijai kriminālprocesā Eiropas Savienībā”

2013. gada 22.maijs

Valsts kompensācija cietušajiem Igaunijā

Konference “Mehānismi cietušo kompensācijai kriminālprocesā Eiropas Savienībā”

Rīgā, 2013. gada 22. maijā

Līna Halika (*Liina Hallik*)
Igaunijas Republikas
Sociālās apdrošināšanas aģentūra

Ievads

- Pēc tam, kad cilvēks cietis noziegumā, viņam var būt ļoti dažādas vajadzības (praktiskas, materiālas, emocionālas vai sociālas). Cietušo vajadzības var iedalīt piecās plašās kategorijās:
 - Cieņa un atzinība
 - Aizsardzība
 - Atbalsts
 - Taisnīgums
 - **Kompensācija un atgūšanās**
- Kompensācijas iegūšana ir cietušo pamatvajadzība. Atzīstot cietušo tiesības un īpašās vajadzības, jānodrošina tiem **atbilstoša** un **taisnīga** kompensācija, kā to nosaka Direktīva 2004/80/EK.

Tiesības saņemt kompensāciju

Lai saņemtu kompensāciju, cietušais ir tiesīgs:

1) iesniegt civilprasību pret likumpārkāpēju:

- iesniegt civilprasību izmeklēšanas iestādē vai prokuratūrā kriminālprocesa kārtībā;
- iesniegt prasību civilprocesa kārtībā;

2) saņemt kompensāciju par zaudējumiem no privātās apdrošināšanas;

3) saņemt kompensāciju par zaudējumiem no vispārējās sociālās vai veselības apdrošināšanas (*piemēram, darba nespējas pensija, apgādnieka zaudējuma pensija, slimības pabalsts utt.*)

4) pieteikties valsts kompensācijai.

- Loģiski būtu pieprasīt kompensāciju no likumpārkāpēja, taču noziedznieki ne vienmēr tiek notverti vai pat identificēti, turklāt daudziem nav līdzekļu, ar ko kompensēt cietušajam nodarīto. Šādos gadījumos pēdējā cerība ir valsts kompensāciju sistēmas.

Valsts kompensāciju sistēma Igaunijā

- Valsts kompensāciju sistēma vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos cietušajiem Igaunijā dibināta 1998. gadā (stājās spēkā 2001. gadā).
- Kompensācijas ir sociālo tiesību, nevis krimināltiesību vai civiltiesību aspekts.
- Kompensāciju piešķiršana noziegumos cietušajiem ir daļa no vispārējās sociālās apgādes sistēmas (*sociālās solidaritātes izpausme*)
- Kompensācijas apjoms un izmaksas apstākļi galvenokārt atkarīgi no likumdevēja lēmumiem. Tā kā Igaunija ir parakstījusi Eiropas konvenciju par kompensācijām vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos cietušajiem, palīdzība jāsniedz vismaz gadījumos, ko nosaka konvencija un ES normatīvie akti.

Valsts kompensāciju sistēma Igaunijā

Institucionālā organizācija:

- Sociālās apdrošināšanas aģentūra ir palīgiestāde un lēmējestāde. Tā ir valsts iestāde, kas darbojas Sociālo lietu ministrijas pārziņā.
- Palīdz pieteikuma sniedzējiem, izskatot viņu kompensācijas prasības.
- Lemj, vai piešķirt kompensāciju.
- Ja iespējams, izvirza regresa prasību pret noziedznieku izmaksātās kompensācijas apmērā.

Kompensāciju sistēmas finansējuma avoti:

- kompensācijas maksājums, kas tiek piespriests ar tiesas spriedumu;
- līdzekļi, kas atgūti ar regresa prasību palīdzību saskaņā ar Cietušo atbalsta likumu;
- piešķirumi no iepriekšējo gadu rezervēm;
- citi līdzekļi, kas piešķirti no Igaunijas valsts budžeta.

Kompensācijas juridiskais pamatojums

Valsts tiesību akti:

- **Cietušo atbalsta likums (*Ohvriabi seadus*)** — pamatā nosaka, kā valsts organizē cietušo atbalstu un valsts garantēto kompensāciju izmaksu noziedzīgos nodarījumos cietušajiem.

ES normatīvie akti:

- **Eiropas konvencija par vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos cietušo kompensāciju** — *nosaka pamatprincipus.*
- **2004. gada 29. aprīļa Padomes direktīva 2004/80/EK par kompensāciju noziedzībā cietušajiem** — *nosaka, kā tiek organizēta sadarbības sistēma, kas pārrobežu noziegumos cietušajiem palīdzētu saņemt kompensāciju.*

Kompensāciju subjekti:

- Tiešais upuris — persona, pret kuru izdarīts noziegums, vai personas, kas palīdz upurim vai palīdz policijai novērst noziegumu.
- Netiešais upuris — ja cietušais nozieguma dēļ mirst, kompensācija pienākas viņa/viņas apgādājamajiem. Apgādājamais ir persona, kas minēta Valsts pensiju apdrošināšanas likumā (persona, kas tiesīga saņemt apgādnieka zaudējuma pensiju) un kas ieņemta līdz nozieguma veikšanai, bet piedzimusi pēc cietušā nāves.
- Fiziska persona, kas uzņēmusies segt cietušā ārstniecības vai apbedīšanas izmaksas, ir tiesīga saņemt kompensāciju par šiem izdevumiem.

Teritorialitāte un nacionalitāte

- Kompensācija jāizmaksā personām, kas cietušas vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos, kas paveikti Igaunijas Republikas teritorijā (***teritorialitātes princips***).
- **Kompensācija pienākas šādām personām:**
 - Igaunijas pilsoņiem;
 - personām, kas uzturas Igaunijā un ir saņēmušas ilgtermiņa rezidenta uzturēšanās atļauju, pagaidu uzturēšanās atļauju vai uzturēšanās tiesības;
 - Eiropas Savienības dalībvalstu pilsoņiem;
 - to valstu pilsoņiem, kas parakstījušas Eiropas konvenciju par vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos cietušo kompensāciju;
 - personām, kas uzturas Igaunijā un uz kurām attiecas starptautiskā aizsardzība;
 - cilvēku tirdzniecības upuriem vai no seksuālās vardarbības cietušajiem nepilngadīgajiem, neatkarīgi no tā, vai šīm personām ir juridisks pamatojums atrasties Igaunijas Republikā.

Teritorialitāte un nacionalitāte

- **Kompensācija ir izmaksājama vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos cietušajiem, ja:**
 - cietušais ir pastāvīgs Igaunijas iedzīvotājs vai pilsonis, kas pastāvīgi nedzīvo Igaunijā;
 - cietušais atradās ārvalstīs likumā noteikto iemeslu dēļ, piem., saistībā ar studijām, nodarbinātību, pakalpojuma sniegšanu vai citiem pamatotiem iemesliem;
 - cietušais nav tiesīgs saņemt līdzīgu kompensāciju saskaņā ar tās valsts likumiem, kurā noziedzīgais nodarījums notika.
 - ja cietušais nomirst, kompensāciju izmaksā apgādājamajam, kas laikā, kad veikts noziedzīgais nodarījums, pastāvīgi dzīvojis Igaunijā.

Vardarbīga noziedzīga nodarījuma jēdziens

- Vardarbīgs noziedzīgs nodarījums ir rīcība, kas vērsta tieši pret personas veselību vai dzīvību un sodāma krimināltiesiskā kārtībā un kuras rezultātā:
 - cietusī persona mirst;
 - tiek nodarīts nopietns kaitējums cietušajai personai;
 - cietušā veselībai nodarīts kaitējums, kura sekas ilgst vismaz 6 mēnešus.
- Rīcība uzskatāma par vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu, ja:
 - likumpārkāpējs nejūt vainas apziņu;
 - likumpārkāpējs nav identificēts vai aizturēts, vai likumpārkāpēju nevar notiesāt citu iemeslu dēļ, taču krimināllietā iegūtie pierādījumi liecina, ka veikts vardarbīgs noziedzīgs nodarījums.
- Nav nepieciešams "**nolūka**" aspekts. Kompensācija pieejama arī vardarbīgos noziedzīgos nodarījumus cietušajiem, ja persona cietusi kāda nevērības dēļ.

Kompensējamie ievainojumi

- **Nopietns kaitējums veselībai ir kaitējums, kura rezultātā:**
 - 1) apdraudēta dzīvība;
 - 2) nodarīts smags fizisks kaitējums;
 - 3) nodarīts smags psiholoģisks kaitējums;
 - 4) izraisīts spontānais aborts;
 - 5) radīts pastāvīgs sejas sakropļojums; vai
 - 6) zaudēts kāds orgāns vai tas pārstājis funkcionēt.
- Noziedzīgā nodarījuma smagumu (piemēram, vai nodarīts nopietns kaitējums veselībai) nosaka tiesu medicīnas ekspertīze.
- Citu kaitējumu veselībai, kas ilgst vismaz sešus mēnešus, nosaka, izmantojot darba nespējas izziņu.

Kompensācijas atteikšanas apstākļi

- **Kompensāciju neizmaksā, ja:**
 - 1) cietušais izraisīja vai sekmēja nozieguma izdarīšanu vai zaudējumi iestājās cietušā tīšas vai neapdomīgas uzvedības dēļ;
 - 2) cietušais nav ziņojis par noziedzīgu nodarījumu 15 dienu laikā, lai gan viņam bija iespēja, un policijai nav kļuvis zināms par noziegumu citādā veidā;
 - 3) cietušais ir notiesāts par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un informācija par sodāmību nav dzēsta no Soda reģistra;
 - 4) kompensācijas izmaksa būtu netaisnīga vai nepamatota citu iemeslu dēļ.
- Kompensācijas izmaksu var atteikt, ja kompensācijas prasītājs atteicies sadarboties ar tiesībsargājošajām iestādēm, lai noskaidrotu ar noziedzīgu nodarījumu saistītos faktus, identificētu vai aizturētu likumpārkāpēju vai konstatētu zaudējumus.

Kompensācijas atteikšanas apstākļi

- Kompensāciju apgādājamajam neizmaksā, ja viņa uzvedība atbilst kompensācijas atteikšanas nosacījumiem.
- Kompensācijas apjomu nevar samazināt atbilstoši cietušā vainas apjomam līdzīgi, kā tas notiek civiltiesiskā praksē.
- Neatkarīgi no kompensācijas atteikšanas apstākļiem, kompensāciju var izmaksāt apgādājamajam, kura mēneša ienākumi ir mazāki par iztikas minimumu (2013. gadā iztikas minimums cilvēkam, kas dzīvo viens, ir **76,70 eiro**).

Kompensācijas apjoms

- Valsts izmaksātās kompensācijas mērķis nav segt cietušā zaudējumus pilnā apmērā, kā to nosaka civiltiesību standarti.
- Saskaņā ar Cietušo atbalsta likumu kompensācijas apjoms ir **80% no materiālajiem zaudējumiem**, taču tas nepārsniedz **9590 eiro** vienam cietušajam un visiem viņa apgādājamajiem (salīdzinājumam — vidējā alga Igaunijā 2012. gadā bija 879,50 eiro, bet minimālā alga bija 320 eiro).

Kompensējamie zaudējumi

- Kompensācijas apjomu nosaka, ņemot vērā šādus materiālos zaudējumus, kas nodarīti vardarbība noziedzīga nodarījuma rezultātā:
 - zaudējumi, kas izriet no darba nespējas;
 - izdevumi par cietušā medicīnisko aprūpi;
 - zaudējumi, kas rodas no cietušā nāves;
 - zaudējumi, kas radušies no veselības bojājumu novēršanas — aizstājot organisma funkciju, piem., izdevumi par brillēm, protēzēm, kontaktlēcām un citām ierīcēm un apģērbu;
 - cietušā bērnu izdevumi.
- Morālais kaitējums (piemēram, sāpes, ciešanas utt.), kas nerada cietušajam materiālus zaudējumus, netiek kompensēts.

Zaudējumi, kas izriet no darba nespējas

- Daļa no ienākumiem, kas netiek saņemti sakarā ar pagaidu vai pastāvīgu darba nespēju, kas izraisīta vardarbīgā noziedzīgā nodarījumā.
- Kompensācijas apmēru nosaka, ņemot vērā cietušā vidējos ienākumus vienā kalendārajā dienā. Vidējos ienākumus vienā kalendārajā dienā aprēķina no cietušā pēdējo sešu mēnešu ienākumiem, kas aplikti ar nodokļiem.
- Kompensācija par zaudējumiem, kas izriet no darba nespējas, cietušajam, kas dzīvo citā ES dalībvalstī, tiek aprēķināta no ienākumiem, ko cietušais guvis sešu mēnešu laikā pirms noziedzīgā nodarījuma.
- Cilvēks, kas vardarbīga noziedzīga nodarījuma brīdī nestrādā vai ir bezdarbnieks, kompensāciju saņem tikai pastāvīgas darba nespējas gadījumā. Kompensāciju aprēķina, ņemot vērā vidējos ienākumus vienā kalendārajā dienā, ko aprēķina, izdalot minimālo mēnešalgu ar 30.

Zaudējumi, kas rodas no cietušā nāves

- Cietušā, kas miris vardarbīga noziedzīga nodarījuma rezultātā, apgādājamie saņem kompensāciju, kas aprēķināta, ņemot vērā cietušā ienākumus pirms nāves:

- 1) 75 % no ienākumiem, ja cietušajam ir 1 apgādājamais;
- 2) 85 % no ienākumiem, ja cietušajam ir 2 apgādājamie;
- 3) 100 % no ienākumiem, ja cietušajam ir 3 vai vairāk apgādājamo.

- **Bēru izdevumi**

- Kompensācija par cietušā bēru izdevumiem ir noteikta € 448 (atvieglo kompensācijas saņemšanas procesu, jo nav jāpierāda visi bēru izdevumi, kas agrāk radīja nopietnas nesaskaņas kompensāciju prasītāju un amatpersonu starpā).
- Kompensējamās bēru izmaksas aprēķina, ņemot vērā minimālās bēru izmaksas, no kurām kompensē 80% (vispārīgais likuma princips, ka izmaksā 80% no radītajām izmaksām).

Kompensācijas izmaksa

- Kompensāciju par cietušā ārstniecības vai bērnu izdevumiem izmaksā vienā maksājumā.
- Gadījumā, ja zaudējumi radīti darba nespējas vai apgādnieka zaudējuma dēļ, kompensāciju izmaksā periodiski:
 - 1) līdz cietušais atkal ir spējīgs strādāt; cietušais apmācību rezultātā apgūst jaunu profesiju; cietušais nomirst;
 - 2) līdz apgādājamais ir tiesīgs saņemt kompensāciju, kas paredzēta Valsts pensiju apdrošināšanas likumā.
- Ja kompensācijas prasītājs iesniedz pamatotu pieprasījumu, kompensāciju var izmaksāt vairākās daļās vai vienā maksājumā.
- Pārrobežu lietās kompensāciju izmaksā vienā maksājumā (kompensāciju izmaksā par visu laika posmu, kurā pieprasītājs nespēj strādāt vai ir tiesīgs saņemt apgādnieka zaudējuma pensiju).

Pieteikšanās kompensācijai

- Svarīgi, lai sarežģītu procedūru dēļ cietušie neaizmirstu par savām tiesībām pieprasīt kompensāciju un, piesakoties valsts kompensācijai un saņemot to, vēlreiz neciestu no netaisnības.
- Valsts cietušo kompensācijas sistēmai jābūt pēc iespējas vienkāršākai, bez liekiem procesuāliem kavēkļiem un formalitātēm.
- Procesuālās prasības var kļūt par sava veida kavēkli situācijās, kad iesniegumi kompensācijas saņemšanai tiek iesniegti no ārvalstīm.

Pieteikšanās kompensācijai

- Kompensācijai var pieteikties **trīs gadu laikā** pēc noziedzīga nodarījuma veikšanas vai cietušā nāves.
- **Iesniegumu var izskatīt vēlāk, ja:**
 - apgādājamais uzzinājis par cietušā nāvi vairāk nekā gadu pēc tās, un iesniegums iesniegts trīs gadu laikā pēc tam, kad apgādājamais uzzinājis par cietušā nāvi.
 - kompensācijas pieprasījuma iesniedzējam ilgāk nekā gadu bijušas veselības problēmas, kuru dēļ šī persona nav varējusi laicīgi iesniegt pieprasījumu, un pieprasījums iesniegts trīs gadu laikā pēc tam, kad šīs personas veselības stāvoklis uzlabojies.
 - kompensācijas pieprasījuma pamatojums ir nodarījums pret dzimumneaizskaramību un pieprasījums iesniegts trīs gadu laikā pēc tam, kad cietušais kļuvis pilngadīgs, ja vien kriminālprocesa iemesls nebija zināms pirms cietušā pilngadības.

Pierādīšanas pienākums

- Pieteikumā jāsniedz informācija par kompensācijas pieprasītāju, noziedzīgo nodarījumu un radītajiem zaudējumiem, kā arī par to, vai kompensācija par zaudējumiem tiek saņemta no citiem avotiem.
- Izmeklēšanas princips — lietas tiesvedības ietvaros pārvaldes iestādei jānoskaidro ar lietu saistītie fakti un, ja nepieciešams, pēc savas ierosmes jāvāc pierādījumi šādam mērķim.
- Parakstot iesniegumu, cietušais pilnvaro Sociālās apdrošināšanas aģentūru iegūt dokumentus, kas nepieciešami kompensācijas apjoma noteikšanai, un, ja nepieciešams, kontrolēt iesniegto dokumentu patiesumu.

Subsidiaritātes principa piemērošana

- Lai gan valsts kompensācija noziedzīgos nodarījumos cietušajiem pēc būtības ir sekundāra, cietušajiem pirms kompensācijas pieprasīšanas no valsts nav vispirms jāvēršas pie personas, kas veikusi noziedzīgo nodarījumu.
- Ja iespējams, valsts vēlāk izvirza regresa prasību pret noziedznieku izmaksātās kompensācijas apmērā. Atgūstamais apjoms nedrīkst pārsniegt summu, kas piešķirta, apmierinot civilprasību.
- Summa, ko cietušais vai tā apgādājamais saņem vai ir tiesīgs saņemt kā kompensāciju par vardarbīgā noziedzīgā nodarījumā radītiem zaudējumiem, jāatskaita no kompensācijas apjoma.
- Ja cietušais pēc kompensācijas piešķiršanas saņēmis kompensāciju par zaudējumiem no personas, kas atbildīga par noziedzīgā nodarījumā radītājiem zaudējumiem, vai no cita avota, un šāda kompensācija nav atskaitīta no zaudējumu apjoma, saņēmējam nekavējoties par to jāziņo un jāatmaksā kompensācijas apjoms, kas aprēķināts, nosakot kompensācijas apmēru.

Procesa ilgums

- Sociālās apdrošināšanas aģentūra izskata pieteikumu un pieņem lēmumu par kompensācijas piešķiršanu vai atteikumu **trīsdesmit dienu laikā** pēc pieteikuma un pievienoto dokumentu saņemšanas. Pārrobežu gadījumos to izdara **trīs mēnešu laikā**.
- Ja nav skaidras pieteikuma iesniedzēja tiesības saņemt kompensāciju no personas, kas atbildīga par noziedzīgā nodarījumā radītajiem zaudējumiem, sociālās apdrošināšanas aģentūra var atlikt lēmuma pieņemšanu par kompensācijas noteikšanu līdz apgabala vai pilsētas tiesa paziņo spriedumu.
- Ja lēmums par kompensācijas izmaksu tiek atlikts, Sociālās apdrošināšanas aģentūra ir tiesīga izmaksāt **avansa maksājumu**, ja pieteikuma iesniedzēja tiesības saņemt kompensāciju ir skaidras un šai personai ir slikts finansiālais stāvoklis. Avansa maksājuma apmērs nedrīkst pārsniegt 640 eiro.

Cietušo informēšana

- Informācijas trūkums par cietušajiem pieejamajām iespējām pieteikties kompensācijas saņemšanai (it īpaši, ja noziedzīgs nodarījums veikts ārzemēs).
- Jau pirmajā saskarē ar atbildīgo iestādi cietušie ir tiesīgi saņemt informāciju par tiesībām saņemt kompensāciju vai ar kompensācijas saņemšanu saistītu padomu un atbalstu no cietušo atbalsta sistēmas.
- **Paziņošanas pienākums** — pirmstiesas izmeklēšanas iestādēm informācija par šī likuma saturu ir jāsniedz cietušajiem un apgādājamajiem, kas ir tiesīgi saņemt kompensāciju vai cietušo atbalsta pakalpojumus.”(**Cietušo atbalsta likuma 33. pants**)

Pārrobežu gadījumi

- Cietušajiem, kas nāk no citas valsts, nākas saskarties ar citu kultūru, valodu, juridisko sistēmu, informācijas un atbalsta trūkumu — šo iemeslu dēļ viņi vēlreiz var ciest no netaisnības.
- 2004/80/EK direktīva nosaka, kā tiek organizēta sadarbības sistēma starp dalībvalstu kompetentajām iestādēm, kas ievērojami palīdzētu ārvalstīs cietušajām personām un to apgādājamajiem, kas pieteikušies saņemt kompensāciju.
- Igaunijā dokumenti tiek tulkoti visās ES valodās, un valstī pieņem iesniegumus, kas sastādīti jebkurā ES valodā.
- Maz pieredzes (aptuveni 5 lietas gadā).

Statistika — valsts kompensācijas Igaunijā (2008-2012)

Gads	Saņēmēju skaits	Vidējais kompensācijas apjoms uz saņēmēju
2008.	171	753,07 eiro
2009.	191	772,95 eiro
2010.	171	1021,10 eiro
2011.	197	1038,18 eiro
2012.	207	1099,59 eiro

Grūtības

- Cietušo informēšana par viņu tiesībām uz kompensācijas saņemšanu.
- Palīdzība cietušajiem, pieprasot valsts kompensāciju.
- Nodrošināt taisnīgu un atbilstošu valsts kompensāciju piešķiršanu.
 - Taisnīgu un atbilstošu kompensāciju var nodrošināt, ņemot vērā cietušā reālās vajadzības un nodrošinot vienlīdzīgu attieksmi pret cietušajiem.
 - Ja domājam par cietušajam izmaksātās kompensācijas būtību, taisnīga kompensācija būtu tāda, kas visprecīzāk atbilstu summai, ko cietušais saņemtu, ja iesniegtu prasību pret likumpārkāpēju civiltiesiskajā kārtībā.
- Uzmanība jāpievērš likumpārpāpēju pienākumam nodrošināt kompensāciju.

Paldies!

Kontaktinformācija:

Līna Halika (*Liina Hallik*)

liina.hallik@ensib.ee

Igaunijas Republikas

Sociālās apdrošināšanas aģentūra

Lembitu 12, 15092 Tallina